

Kolumn/Agnes Wold: Meritokrati - för de svagas skull

PUBLICERAD DAGENS NYHETER 2002-04-16

I dagarna har medierna uppmärksammat att Lunds universitet inte vill ge en professur i historia till den man som rankats främst av de sakkunniga. Den lokala anställningsnämnden tycker att han har en mossig kvinnosyn och föredrar en kvinnlig kandidat. Yrvakna professorer och journalister ropar att de meritokratiska principerna hotas.

Meritokrati innebär att tjänster och tillträde till utbildningar fördelas efter de sökandes meriter. Meritokratin är en social uppfinning från 1700-talet. Det framväxande borgerskapet kämpade för att skicklighet i stället för börd skulle bestämma (manliga) individers rätt till avancemang. Detta var en revolutionerande idé som säkert bidrog till västvärldens snabba ekonomiska utveckling. Meritokratin frigör nämligen mänsklig kreativitet. Om alla högre poster i ett samhälle är vikta åt personer av rätt familj eller partitillhörighet, negligeras duglighet och strävan blir lönlös för det stora flertalet. Sådan är situationen i de flesta u-länder.

Meritokrati har kännetecknat svensk offentlig förvaltning. Med väsentliga undantag. Kvinnor fick avlägga examen vid svenska universitet 1873, men hindrades att söka tjänster i fri konkurrens med männen ända fram till 1923.

Uppsala universitet var huvudmotståndaren mot kvinnorna och deras "pappersmeriter", medan Karolinska institutet välkomnade kvinnlig konkurrens.

Lunds universitet var delat. Som Uppsalaprofessorn i botanik uttryckte det skulle "även en muhammedan kunna sköta ett sådant ämbete" om kvinnor släpptes fram. Juridikprofessorn Reuterskiöld menade att staten inte hade "behov eller intresse att ge kvinnor behörighet till de juridiska lärostolarna, åtminstone inte så länge de kunna med män besättas".

Professor Clason formulerade den anti-meritokratiska ståndpunkten sålunda: "Vi antaga att samma befattning sökes av en man och en kvinna. Kvinnan presterar kanske lika gott skicklighetsbevis som mannen, kanske bättre, men befattningen är absolut olämplig för en kvinna. Då skall man sticka in en ny befordringsprincip: könet."

Sedan kvinnorna efter femtio års kamp erövrat rätten till statliga tjänster rådde officiellt meritokrati vid universiteten fram till 1990-talet. Men sedan försvann den tyst och stilla, då ingen stod upp till dess försvar. Näringslivet, som väljer sina påläggskalvar utan krav på pappersmeriter, har alltid ogillat lagstadgad meritokrati.

Ledningarna för landets universitet har lobbat för att de ska få välja "den som passar" i stället för den med bäst meriter. Socialdemokraterna har trott att meritokrati är akademiskt hårklyveri utan relevans för allmänheten. Meritokrati har ansetts vara trist, omodernt och osexigt.

I samförstånd har meritokratin därför avskaffats och lokala rekryteringsnämnder får numera välja vem de vill utan hänsyn till sakkunnigas rangordning. En högt meriterad kvinna förbigicks av Lunds universitet för ett par år sedan till förmån för en mindre meriterad man med "visioner". Den lokala kandidaten till en professur vid Karo-linska institutet slog ut tre högre rankade externa kandidater (varav en kvinna) efter att den lokala kommittén imponerats av hans förslag till budget för verksamheten. Att meriterna förbigås vid tjänstetillsättningar vid våra svenska universitet är numera vardagsmat. Att det inte väckt någon uppmärksamhet kan bero på att det främst varit kvinnor och utsocknes som drabbats.

Meritokratin har också övergivits vad gäller tilldelning av studieplatser på attraktiva utbildningar. Man kan läsa medicin vid Karolinska institutet med 1,4 poäng på högskoleprovet om man bedöms ha rätt sorts personlighet.

I Uppsala infördes intervjuer till veterinärlinjen i det uttalade syftet att minska andelen flickor. Försöket lär ha avbrutits då man inte lyckades mota bort de välmeriterade och energiska unga kvinnorna. På juristlinjen föreslås nu att tingsmeriteringen (som krävs för att bli domare) inte längre skall reserveras för dem med bäst studieresultat, vilket till övervägande delen är flickor. Platserna skall i stället fördelas genom intervjuer, för att komma ifrån den "betygshets" som drabbar dagens juridikstudenter.

Argumentet mot meritokratin som urvalsinstrument har varit att "omöjliga" personer kan få tjänster och komma in på viktiga utbildningar om man bara låter meriterna tala. Det kan låta bestickande. Men utan meritokrati riskerar man i stället att personer som är lite annorlunda inte får en chans. Ja- sägare och ytligt charmerande personer slår ut dem som inte förmår yttra de floskler som för tillfället är på modet. Organisationen drabbas av likriktning, ytlighet och intellektuell stagnation.

Meritokratin är dessutom den enda garanten för att personer utan medfödda privilegier skall få utlopp för sin begåvning. Det ligger nämligen i den mänskliga naturen att välja personer som man känner igen framför främlingar. Svenskar väljs framför utlänningar, snygga väljs före fula. Män väljs framför kvinnor, eftersom våra kollektiva fördomar sägare att de är mer dynamiska och geniala.

Meritokratin är därför särskilt viktig för icke-privilegerade grupper som arbetarklass, kvinnor och invandrare.

Det är glädjande att de meritokratiska principerna nu plockats upp ur sitt dammiga hörn och fått sina modiga försvarare. Det är sorglustigt att det skedde först när en riktig "insider" i det akademiska systemet drabbades, och inte bara kvinnor och andra utbölingar. Vilket parti blir först med att driva frågan om att återinföra meritokratin vid tilldelning av tjänster och utbildningsplatser

Förmodligen vore en sådan reform långt viktigare än otaliga IT-satsningar för att göra Sverige till ett verkligt kunskapssamhälle.

Agnes Wold är forskare i mikrobiologi och immunologi vid Sahlgrenska universitetssjukhuset och fristående kolumnist i Dagens Nyheter